

10/7/2013

BINDEN EN OVERBRUGGEN IN DE LEESZAAL

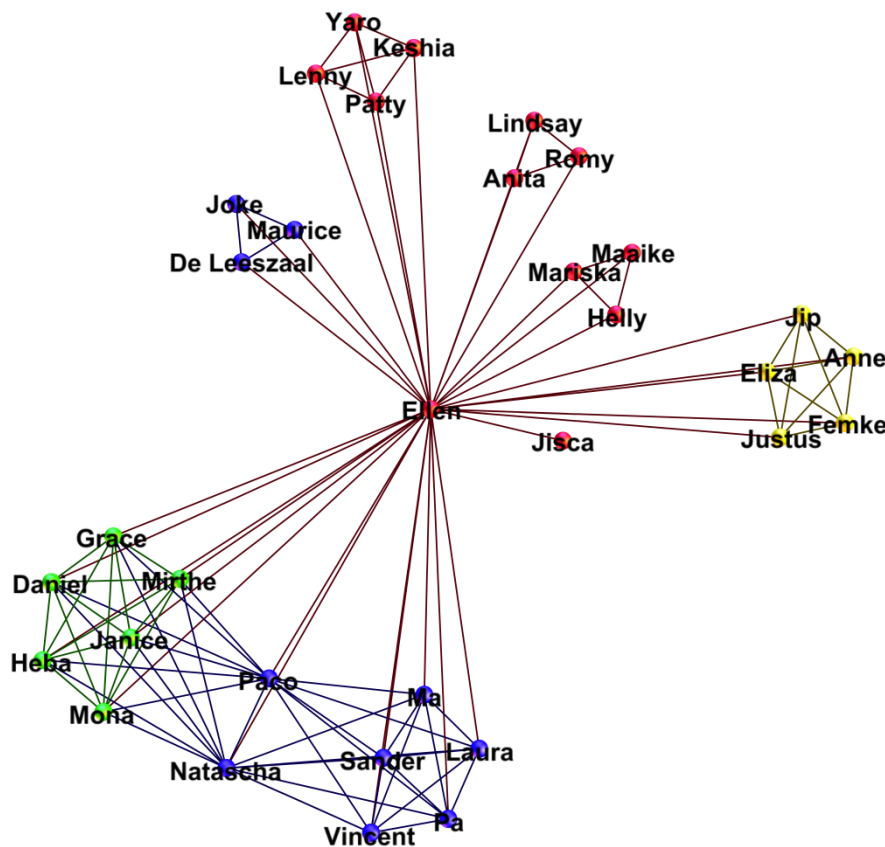
Onderzoek naar het ontstaan van sociaal kapitaal | Ellen Krabbenborg 359941

Begeleiders: Justus Uitermark & Anne van Summeren

Na mijn HBO studie en enkele jaren werkervaring becroop mij een onrustig gevoel. Was dit het dan? Ik was opzoek naar meer uitdaging en verdieping en gezien mijn vooropleiding en interesses ging sociologie de oplossing beiden.

Deze verwachting is ruim en breed uitgekomen. In de afgelopen twee jaar heb ik veel geleerd over maatschappelijke vraagstukken en talloze andere zaken. Ook heb ik geleerd dat wanneer je hierin succesvol wil zijn, een sociaal netwerk en het ontwikkelen van verschillende onderdelen van sociaal kapitaal, een belangrijke rol spelen. Zonder mijn eigen netwerk en sociaal kapitaal was ik nooit zo ver gekomen. In het speciaal wil ik Justus Uitermark en Anne van Summeren noemen, voor hun begeleiding en het tempo dat zij hebben gezet tijdens het onderzoek. Dit heeft mij scherp en alert gehouden. Ook wil ik mijn vader noemen omdat hij in het afgelopen jaar, tussen alle ziekenhuisbezoeken door de tijd en energie heeft gevonden om mijn stukken na te lezen.

Bedankt!

Inhoud

1. Inleiding	4
1.3 Casus: De Leeszaal	5
2. Theorie	7
2.1 Sociaal kapitaal	7
2.2 Bindend sociaal kapitaal	7
2.3 Overbruggend sociaal kapitaal	8
2.4 Gangmakers	8
2.5 Toe-eigenen	9
2.6 Conclusie	10
3. Data en methoden	12
3.1 Operationalisering	12
3.2 Werkwijze.....	13
3.3 Dataverzameling	14
3.4 Data-analyse	15
4. Resultaten.....	17
4.1 Bindend kapitaal	17
4.2 Overbruggend kapitaal	23
4.3 Invloed van de ruimte	27
5. Conclusie.....	31
6. Referenties	33
Bijlage 1: Observatie formulier.....	35
Bijlage 2: Plattegrond Leeszaal	36
Bijlage 3: De leiders	37
Bijlage 4: De brokers.....	40
Bijlage 5: Overbruggend sociaal kapitaal	45

1. Inleiding

Vaak wordt de vraag gesteld wat mensen met elkaar verbindt of juist niet (Komter, Burgers en Engbersen, 2000:7-8). In een samenleving met een grote diversiteit zijn die verbindingen niet vanzelfsprekend. Men zou om allerlei redenen, zoals verschillen in levensstijl, etnische afkomst of machtsverhoudingen, elkaar juist niet kunnen begrijpen (Komter et al., 2000:9). De term 'bindingskracht' blijkt veelvuldig in definities met betrekking tot sociale cohesie voor te komen (Komter et al., 2000:9). Daarom wordt in deze studie de spanning tussen een diversiteit aan mensen en het ontstaan van verbindingen tussen deze mensen belicht. Onderzoek naar deze verbindingen maakt inzichtelijk hoe verschillende mensen met elkaar in contact komen en hoe de relaties die daaruit voortkomen worden vormgegeven.

De Leeszaal is bedoeld om een grote diversiteit aan mensen met elkaar te laten samenwerken en het is daarom een strategische locatie om te onderzoeken, of, hoe en waarom mensen met verschillende achtergronden, verbindingen met elkaar vormen of juist niet. De Leeszaal in de Rotterdamse wijk Oude Westen is ontstaan doordat de wijkbibliotheek werd gesloten. Als respons op de sluiting hebben buurtbewoners een andere leegstaande ruimte, niet ver van de oude wijkbibliotheek, in zelfbeheer genomen. Deze ruimte is getransformeerd tot de Leeszaal. Deze transformatie is mede mogelijk gemaakt door de inzet van ondernemers en vrijwilligers (Leeszaal, 2013). Met andere woorden: een sociaal netwerk van verschillende groepen heeft zich voor deze plek ingezet. Het sociale netwerk van de Leeszaal is fundamenteel voor het ontstaan maar ook voor haar voortbestaan. Uit dit netwerk haalt de Leeszaal informatie en andere hulpmiddelen om te kunnen voortbestaan. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het ontwikkelen van een boekencollectie welke voortkomt uit gedoneerde boeken of het werven van nieuwe vrijwilligers. Nu is de Leeszaal een plek waar kan worden gelezen, gewerkt, gestudeerd, gecomputerd en mensen elkaar kunnen ontmoeten (Leeszaal, 2013). Door deze diversiteit aan functies worden verschillende groepen aangetrokken. Interessant is het daarom te onderzoeken hoe de relaties eruit zien die in de Leeszaal ontstaan en waarom deze relaties en groepen kunnen ontstaan.

Hoe diverse mensen met elkaar in verbinding staan, groepen vormen en gebruik maken van de ruimte in de Leeszaal wordt onderzocht door te focussen op het ontstaan van sociaal kapitaal. Met sociaal kapitaal worden de relaties bedoeld die individuen met elkaar aangaan waardoor netwerken ontstaan (Putnam, 2000:19). Uit deze relaties kan men bijvoorbeeld emotionele steun halen of nieuwe informatie verkrijgen (Putnam, 2000:22). Zodoende kan de vraagstelling als volgt worden geformuleerd:

Hoe en waarom ontstaat sociaal kapitaal in de Leeszaal?

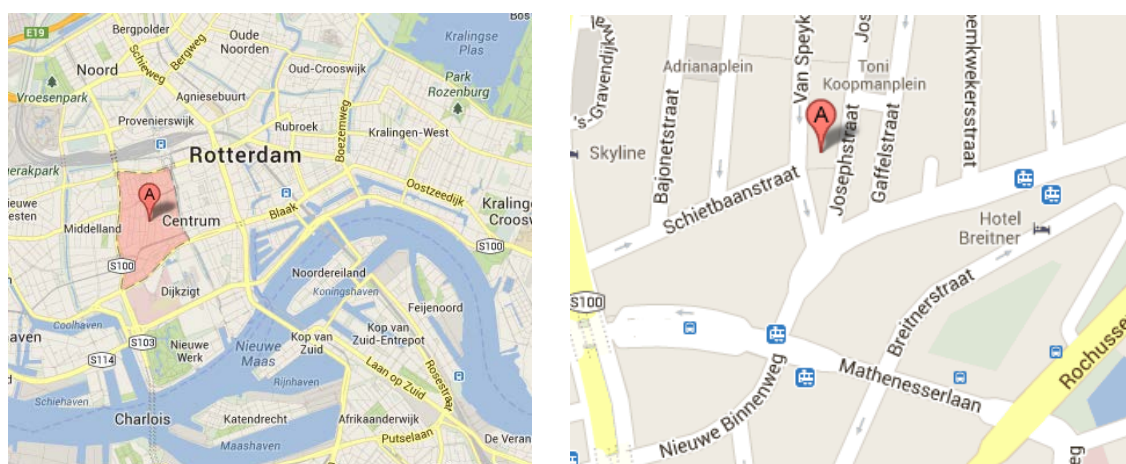
In de volgende sectie wordt de Leeszaal en haar context toegelicht. In de secties die daarop volgen wordt het begrip ‘sociaal kapitaal’ gedefinieerd en uiteengezet. Vervolgens komt de manier van data verzamelen en de meting aan bod. Ten slotte volgen de resultaten, de conclusie en discussie.

1.3 Casus: De Leeszaal

De Leeszaal is ontstaan uit een initiatief van een aantal mensen woonachtig in het Rotterdamse Oude Westen. Figuur 1 toont links de locatie van de wijk in Rotterdam en rechts een deel van de wijk met de precieze locatie van de Leeszaal.

Geleid door een sterk gevoel van gemis bij het sluiten van de wijkbibliotheek besloten een aantal buurtbewoners te onderzoeken wat er voor de wijkbibliotheek in de plaats kon komen. Er is veel nagedacht en gepraat over de invulling van de plek en of er genoeg mensen bereid zijn zich in te zetten. Na het vijfdaagse Leeszaalfestival bleek dat er genoeg animo was om de Leeszaal permanent te faciliteren (Leeszaal, 2013).

Figuur 1: Links: Oude Westen te Rotterdam. Rechts: Precieze locatie van de Leeszaal in het Oude Westen. (bron: Google maps).

Dat een dergelijk project als de Leeszaal in deze wijk van de grond is gekomen is interessant omdat de wijk volgens de Sociale Index van COS (2012) op veel gebieden “kwetsbaar” tot “sociaal zeer zwak” is. Hierbij gaat het om zaken als “voldoende taalbeheersing” en “voldoende inkomen” (COS, 2012). Wanneer het gaat om “sociale inzet”, “sociale en culturele activiteiten” en “vervuiling en overlast” doet de wijk het een stuk beter (COS, 2012). In 2009 waren 62% van de bewoners in het Oude Westen van niet-westerse allochtone afkomst (Rotterdam Straatinfo, 2009).

De Leeszaal verkrijgt haar boekencollectie door middel van gedoneerde boeken. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de computers die aanwezig zijn, deze zijn gedoneerd aan de Leeszaal. Het idee is dat bezoekers één of twee boeken mee mogen nemen naar huis en vervolgens weer retour brengen naar de Leeszaal of doorgeven aan iemand anders. Van een uitleentermijn is geen sprake. Verder worden activiteiten, cursussen, workshops en andere bijeenkomsten georganiseerd in de Leeszaal (Leeszaal, 2013). De diversiteit aan bewoners van de wijk komt overeen met de bezoekers van de Leeszaal. Ook de gebruikswijze van de Leeszaal is zeer divers waardoor er een spanning kan ontstaan tussen de diversiteit aan gebruikers van de ruimte.

Wanneer de Leeszaal is geopend (di t/m vrij 10.00 tot 20.00 en za 10.00 tot 18.00) zijn er minimaal twee gastheren of -vrouwen aanwezig. Deze gastheren en -vrouwen wisselen elkaar in shifts af, waarbij ernaar wordt gestreefd om iedereen een vast dagdeel te geven. De shifts lopen van 10.00 tot 13.00 uur, van 13.00 tot 16.00 uur en tot slot van 16.00 tot 20.00 uur. De taak van de gastheren en -vrouwen is onder andere om de bar te bedienen waar voor € 0,50 thee of koffie wordt verkocht en kinderen gratis limonade kunnen krijgen. Daarnaast zorgen de gastheren en -vrouwen er bijvoorbeeld voor dat de boekencollectie wordt onderhouden en aangevuld, huishoudelijke taken worden verricht en dat er wordt ingegrepen wanneer groepen de orde verstoren. Verder is het belangrijk dat de gastheren en -vrouwen ervoor zorgen dat de bezoekers zich op hun gemak voelen in de Leeszaal. Tevens zijn er ook nog mensen betrokken bij de Leeszaal die niet op vaste tijden middels een rooster aanwezig zijn. Dit zijn mensen die bijvoorbeeld helpen met het onderhoud van de collectie op momenten die zij zelf uitkiezen. Het kan ook gaan om vrijwilligers die zich bezig houden met het onderhouden van de website of allerlei bouwkundige klussen uitvoeren. Deze mensen worden in dit onderzoek 'flexers' genoemd. Zowel de gastheren en -vrouwen als de flexers zetten zich vrijwillig in voor de Leeszaal.

2. Theorie

In deze sectie wordt sociaal kapitaal gedefinieerd en uiteengezet. Binnen sociaal kapitaal wordt onderscheid gemaakt tussen bindend en overbruggend sociaal kapitaal. Vervolgens wordt theorie over gangmakers besproken omdat gangmakers in een netwerk een interessante rol vervullen bij het vormen van groepen en het slaan van bruggen tussen groepen. Ten slotte wordt de invloed van toe-eigenen van ruimte op de ontwikkeling van sociaal kapitaal besproken.

2.1 Sociaal kapitaal

Met sociaal kapitaal worden de connecties bedoeld die individuen met elkaar aangaan. Uit het sociale netwerk dat hierdoor ontstaat borrelen normen op met betrekking tot wederkerigheid en vertrouwen. Hierdoor wordt het netwerk waardevol (Putnam, 2000: 18-19). Sociaal kapitaal gaat over groepsvorming en het ontstaan van een sociaal netwerk waarbij interactie (Putnam, 2000:21) en identificatie (Putnam, 2000:151) een rol spelen. Ontwikkeling van sociaal kapitaal hangt af van de condities op de plek of organisatie waar het sociale kapitaal ontstaat (zie ook Small, 2009:3). Organisaties waar mensen geroutineerd aanwezig zijn bieden de mogelijkheid voor (herhaalde) interactie en sporen mensen aan om contact met elkaar te maken zodat relaties ontstaan (Small, 2009:62).

Bezoekers van de Leeszaal vinden er de mogelijkheid om allerlei activiteiten uit te voeren, zowel individueel als in groepsverband, zelf georganiseerd, georganiseerd door de Leeszaal of door een andere organisatie. Dit stimuleert om de plek te bezoeken, om mensen te ontmoeten en zodoende tot (herhaalde) interactie te komen. Hier kan vervolgens identificatie met andere personen of groepen uit voortkomen.

Volgens Putnam (2000:22) is het belangrijkste onderscheid in sociaal kapitaal dat van bindend- en overbruggend sociaal kapitaal.

2.2 Bindend sociaal kapitaal

Met bindend sociaal kapitaal bedoelt Putnam een groep die op zichzelf gericht is. Hierdoor wordt de groep gebaseerd op een bepaalde exclusieve identiteit en wordt homogeniteit bevorderd. “Bonding social capital is good for undergirding specific reciprocity and mobilizing solidarity” (Putnam, 2000: 22). Bij bonding sociaal kapitaal is sprake van sterke loyaliteit binnen een groep maar kan daarmee ook zorgen voor afkeer tegen individuen buiten deze groep (Putnam, 2000: 23).

Relaties die bindend sociaal kapitaal definiëren kenmerken zich doordat zij worden gevormd door mensen die herhaaldelijk interactie met elkaar hebben (Putnam, 2000:21). Deze

mensen identificeren zich met elkaar omdat zij gemeenschappelijke kenmerken hebben (Putnam, 2000:151). Als eerste wordt beschreven hoe het proces van herhaalde interactie werkt, daarna wat de toegevoegde waarde van identificatie is.

Wanneer mensen herhaaldelijk met elkaar interactie hebben ontstaat vertrouwen in elkaar en worden gemeenschappelijke normen ontwikkeld (Putnam, 2000:21). Doordat mensen een plek als de Leeszaal bezoeken of er vrijwilligerswerk doen, kunnen relaties tussen mensen ontstaan. Uit deze relaties kan bindend sociaal kapitaal voort komen waardoor verschillende groepen ontwikkelen. Bij het ontwikkelen van groepen speelt identificatie een rol, dit gebeurt op basis van een referentie (Putnam, 2000:151). Dat betekent dat men zichzelf tot een bepaalde groep kan rekenen en daarmee in mindere mate tot een andere groep. Identiteit kan worden gezien als het antwoord op de vraag wie je bent of wie jullie zijn, in het geval van een groep (Fortuin en Van der Graaf, 2006: 85). Het antwoord op deze vraag is afhankelijk van de situatie waarin de persoon zich bevindt (Fortuin en Van der Graaf, 2006:85). Het kan bijvoorbeeld gaan om kenmerken zoals geslacht, nationaliteit of leeftijd (Fortuin en Van der Graaf, 2006:85).

2.3 Overbruggend sociaal kapitaal

Waar bij bindend sociaal kapitaal interacties en contacten vooral gericht zijn binnen een groep legt overbruggend sociaal kapitaal connecties buiten de groep (Van der Zwaard, 2004:26).

Hierdoor worden verbindingen gemaakt tussen groepen welke divers van aard zijn (Putnam, 2000: 22-23). Dit zorgt ervoor dat de horizon van een individu wordt verbreed: “(...) bridging social capital can generate broader identities and reciprocity (...)” (Putnam, 2000:23).

Overbruggend sociaal kapitaal zorgt daarom voor begrip tussen een diversiteit aan groepen.

Bij overbruggend sociaal kapitaal is sprake van een connectie tussen twee individuen die van elkaar verschillen en zich in mindere mate met elkaar identificeren (Putnam, 2000:22). Beide behoren ze tot een andere groep. Er is sprake van een andere samenstelling in kenmerken die de identiteiten van de personen schetsen (Fortuin en Van der Graaf, 2006). Bij bonding sociaal kapitaal gaat het over overeenkomsten tussen kenmerken zoals: leeftijd, geslacht, status, religie en nationaliteit. Terwijl relaties die overbruggend sociaal kapitaal definiëren zich kenmerken door verschillen in bijvoorbeeld leeftijd, geslacht, status, religie en nationaliteit.

2.4 Gangmakers

Gangmakers zijn personen die zich langdurig en op verschillende manieren inzetten voor een groep of netwerk (Uitermark en Duyvendak, 2006). In dit onderzoek wordt onderscheid

gemaakt tussen twee typen gangmakers: de brokers en de leiders. Een broker is een individu die in verbinding staat met verschillende groepen in een netwerk (Van Eijk, 2010:68). Volgens van Eijk (2010:68) hebben deze individuen een belangrijke functie in het netwerk omdat zij toegang hebben tot bepaalde informatie of bronnen. Het tweede type gangmaker, de leider, is meer gericht op een specifieke, hechte groep. Sterk aan dit type is dat de leider ervoor kan zorgen dat de groep snel wordt geactiveerd en dat er minder tijd nodig is om een bepaald doel te bereiken (Uitermark en Duyvendak, 2006:12-13).

De gastheren en –vrouwen in de Leeszaal zijn het gezicht van de Leeszaal voeren belangrijke taken uit. Een van hun taken is om ervoor te zorgen dat de bezoekers zich op hun gemak voelen. Van deze personen kan verwacht worden dat zij een verbindende rol in het sociale netwerk van de Leeszaal vervullen doordat zij bijvoorbeeld informatie doorspelen en bemiddelen in conflicten. Door hun taakinvulling kunnen de gastheren en -vrouwen optreden als brokers. Anderzijds kunnen zij hun rol ook als die van een leider invullen. Gastheren en -vrouwen staan dan meer in het middelpunt van een specifieke groep.

2.5 Toe-eigenen

Volgens Lofland (1998) zijn de grenzen van de publieke, parochiale en privésfeer niet scherp afgebakend. “The realm type (private, parochial or public) is not defined by the physical space in which it is located but in the relational form that dominates within it (...)” (Lofland, 1998: 14). Wanneer een parochiale- of privésfeer ontstaat in een publieke sfeer is er sprake van een groep die ruimte toe-eigent. Een privésfeer heeft in deze betrekking op een persoonlijk netwerk waarin intieme relaties aanwezig zijn tussen primaire leden van een groep zoals een huishouden of persoonlijk netwerk (Hunter, 1985 zoals beschreven in Lofland, 1989:90). Met de parochiale sfeer wordt het gemeenschapsgevoel bedoeld wat mensen hebben met hun burens, kennissen (Hunter 1985, zoals beschreven in Lofland, 1989:90) of collega’s (Lofland, 1989:90). De publieke sfeer is de ruimte waarbinnen mensen elkaar categorisch kennen¹ of helemaal niet kennen (Lofland, 1989:90).

Uitermark en Duyvendak (2006) stellen dat het toe-eigenen van publieke ruimte twee kanten heeft. Wanneer mensen de mogelijkheid krijgen om de publieke ruimte toe te eigenen zullen zij zich meer inzetten voor deze ruimte (Uitermark en Duyvendak, 2006: 17). Dit zou het ontstaan van sociaal kapitaal kunnen bevorderen.

De keerzijde blijkt echter dat door het proces van toe-eigenen ook andere groepen

¹ Categorisch (her)kennen is het indelen van mensen die elkaar niet kennen op basis van categorieën, bijvoorbeeld een brandweerman kan door zijn uniform als zodanig worden herkend en daarom in een categorie geplaatst (Lofland, 1973).

kunnen worden uitgesloten. Deze groepen zijn dan niet meer in staat om zich te mengen in de toegeëigende ruimte (Uitermark en Duyvendak, 2006: 17).

De Leeszaal is een publieke ruimte waar mogelijk processen van toe-eigening zichtbaar zijn. Bijvoorbeeld wanneer een groepje jeugdige jongetjes aan het computeren is en daarbij geen plaats maakt voor andere gebruikers. Het gaat daarbij om de ruimte die wordt toegeëigend waar anderen zich moeilijk in kunnen mengen. De vraag bij dit concept is welke invloed het toe-eigenen van ruimte heeft op het ontstaan van sociaal kapitaal.

2.6 Conclusie

Ter afsluiting van de theoretische sectie wordt geconcludeerd dat wanneer het ontstaan van sociaal kapitaal wordt onderzocht, dit overkoepelende begrip middels vijf concepten uiteen is gezet. Zo biedt bindend sociaal kapitaal de handvatten die nodig zijn om middels interactie en identificatie (Putnam, 2000:21:151) te onderzoeken hoe groepen kunnen ontstaan. De verbindingen tussen deze groepen worden met overbruggend sociaal kapitaal onderzocht. Hierbij worden identificatiekenmerken in kaart gebracht (Fortuin en Van der Graaf, 2006). De leiders en brokers zijn individuen die een verbindende rol hebben in een netwerk. Zij richten zich op verbindingen binnen groepen of tussen groepen. Daarnaast wordt onderzocht welk effect het toe-eigenen van ruimte heeft op het ontstaan van sociaal kapitaal.

Middels attenderende begrippen wordt aandacht gevestigd op de belangrijkste kenmerken van deze begrippen. Daarnaast helpen attenderende begrippen om richting te geven tijdens het onderzoek (Bowen, 2006:3). In deze studie dienen de besproken concepten als attenderende begrippen: bindend sociaal kapitaal, overbruggend sociaal kapitaal, leiders, brokers en toe-eigenen. In tabel 1 is te zien hoe deze begrippen richting geven binnen deze studie.

Tabel 1: Attenderende begrippen met betrekking tot het ontstaan van sociaal kapitaal.

Bindend sociaal kapitaal	Een groep.
Overbruggend sociaal kapitaal	Verbindingen tussen groepen.
Leider	Individu gericht op een hechte groep, zorgt voor activering van de groep.
Broker	Individu die groepen aan elkaar verbind, laat

	informatie doorstromen naar verschillende groepen.
Toe-eigenen	Het creëren van een parochiale- of privésfeer in de publieke sfeer.

3. Data en methoden

Door gebruik te maken van twee verschillende methoden van dataverzameling wordt antwoord verkregen op de vraag hoe sociaal kapitaal kan ontstaan. De dataverzameling is inhoudelijk vorm gegeven door schematische observaties en etnografische notities. Na de dataverzameling volgt de databestudering. Als eerste wordt de operationalisering besproken, vervolgens de werkwijze, de dataverzameling en de data-analyse.

3.1 Operationalisering

In deze sectie wordt besproken hoe de concepten zijn gemeten tijdens het veldwerk. Als eerst zal bindend sociaal kapitaal worden besproken, daarna overbruggend sociaal kapitaal, gangmakers en ten slotte het toe-eigenen van ruimte.

Van *bindend sociaal kapitaal* is sprake wanneer een groep zich kenmerkt door herhaalde interactie en identificatie (Putnam, 2000:22:151). Om dit te meten moet worden gekeken naar gezamenlijke activiteiten die mensen uitvoeren. Wanneer mensen samen een activiteit uitvoeren is er sprake van interactie. De gezamenlijke activiteit zorgt ervoor dat individuen connecties met elkaar aangaan. Wanneer dit herhaaldelijk wordt waargenomen is er sprake van bindend sociaal kapitaal en ontstaan groepen.

De identificatiekenmerken wijzen op de betekenis die mensen aan relaties geven. Daarom wordt enerzijds gelet op de activiteit die mensen gezamenlijk uitvoeren, anderzijds wordt gelet op de identificatiekenmerken (leeftijd, geslacht, etniciteit). Ook de vraaggesprekken geven inzicht in de betekenisgeving aan relaties. Zo kan er simpelweg gevraagd worden wie iemand is maar kan ook specifiek, tot wat voor groep de persoon zich omschrijft en waarom of waarom niet. Tijdens deze gesprekken let ik op termen als 'wij' en 'zij' en waarop 'wij' en 'zij' groepen zijn gebaseerd. Uit de vraaggesprekken kunnen ook nog andere kenmerken naar voren komen zoals: religie, status en opleidingsniveau.

Van *overbruggend sociaal kapitaal* is sprake wanneer er een connectie tussen twee verschillende groepen aanwezig is. In het netwerk zijn de verschillende groepen gedetecteerd en kan een brug tussen groepen met het blote oog worden waargenomen. Twee personen uit verschillende groepen ondernemen een activiteit met elkaar, bijvoorbeeld koffie drinken of helpen met computerproblemen. Deze interactie is zichtbaar in het netwerk. Omdat de individuen uit verschillende groepen komen is er sprake van een brug.

Identificatiekenmerken worden ook bij overbruggend sociaal kapitaal gemeten. Identificatiekenmerken wijzen hierbij eveneens op de betekenis die mensen geven aan relaties

geven maar geven in dit geval inzicht in de verschillen tussen de groepen. De meting wordt op gelijke wijze uitgevoerd als bij bindend sociaal kapitaal: door middel van vraaggesprekken, bijhouden van gezamenlijke activiteiten, leeftijdscategorie, etniciteit en geslacht.

Wanneer de *twee type gangmakers* zijn gedetecteerd zoals beschreven in de data-analyse worden de etnografische notities van de betreffende personen erbij gezocht. Wat de leiders betreft is bij het tot stand komen van de etnografische notities gelet op: hoe iemand bij een groep wordt betrokken en door wie, wie en hoe neemt initiatief met betrekking tot activiteiten en hoe en wie behartigd de belangen van een groep. Bij de brokers is gelet op wie en hoe informatie wordt doorgespeeld tussen groepen. Verder is er bijvoorbeeld gelet op situaties waarbij wordt bemiddeld tussen groepen of conflicten, wie ontvangt informatie en wat doet die persoon daarmee of wie neemt het initiatief voor een activiteit. Daarnaast zijn vraaggesprekken gevoerd om te achterhalen hoe mensen zelf invulling geven aan hun rol. Zo bieden vragen aan gastheren en -vrouwen over hun functiepakket inzicht in hoe zij hun rol invullen.

Het *toe-eigenen* van ruimte wordt waargenomen door patronen te onderzoeken in het gebruik van de ruimte. Als dezelfde groep zich vaker op dezelfde plek begeeft en er geen andere groepen zijn die gebruik maken van dezelfde plek is er sprake van het toe-eigenen van ruimte. Daarnaast wijzen bepaalde sporen op het creëren van een privésfeer, zoals het maken van aanpassingen in de ruimte door het verplaatsen van meubilair of het verspreiden van eigendommen. Verder wordt er gelet op de reactie die andere mensen laten zien wanneer er ruimte wordt toegeëigend, bijvoorbeeld: ontstaan er spanningen?; Zo ja, door wie en hoe worden de spanningen opgemerkt en opgelost?; En of kunnen andere mensen zich nog in de ruimte mengen?

3.2 Werkwijze

In de periode eind maart tot en met eind mei 2013 is gedurende 21 dagen veldwerk gedaan in de Leeszaal. Hierbij heb ik wekelijks op dinsdag en donderdag van 13.00 tot 20.00 uur en vrijdag van 13.00 tot 18.00 uur als gastvrouw gewerkt in de Leeszaal². Tijdens mijn aanwezigheid heb ik de rol van gastvrouw aangenomen waarbij de flexers, gastheren en – vrouwen op de hoogte waren van mijn rol als onderzoeker. De bezoekers heb ik alleen op de hoogte gebracht van mijn dubbele rol als ernaar gevraagd is.

Mijn rol als gastvrouw gaf mij de mogelijkheid om vrij te bewegen door te ruimte, ook

² Twee dagen zijn komen te vervallen: Koninginnedag en Hemelvaartsdag omdat de Leeszaal toen gesloten was.

in bijvoorbeeld het opslaghek waar bezoekers niet komen. Het sorteren van boeken en het in de kasten plaatsen ervan bleek een goede manier om door de ruimte te bewegen en daarbij overzicht te bewaren over de aanwezige groepen en individuen. Koffiedrinken met bezoekers, flexers, gastheren en -vrouwen bleek een effectieve manier om informele gesprekken aan te knopen. Interessante informatie uit deze gesprekken kon ik met een tablet direct uittypen.

Wat betreft de gangmakers is tijdens het veldwerk gelet op het gedrag en de handelingswijze van alle aanwezigen in de Leeszaal. Wie precies de gangmakers zijn blijkt pas na de analyse en dat hoeven niet per se enkel gastheren of -vrouwen te zijn.

3.3 Dataverzameling

Door middel van participatie is op etnografische wijze data worden verzameld. Dit betekent dat er observaties zijn gemaakt en gesprekken zijn gevoerd (Soenen, 2002:47). Middels de schematische observaties (zie bijlage 1 en 2) wordt gerapporteerd welke individuen aanwezig zijn, welke activiteiten deze personen ondernemen en enkele individuele kenmerken zoals geslacht, leeftijdscategorie en etnische achtergrond worden eveneens gerapporteerd.

Daarnaast wordt gerapporteerd of deze personen in groepsverband of individueel een activiteit uitvoeren. Deze observaties worden elk uur geregistreerd op een nieuw observatieformulier. Daarnaast worden de personen op de plattegrond (zie bijlage 2) gepositioneerd op hun locatie tijdens het observatiemoment. Personen die worden opgenomen op het observatieformulier krijgen een nummer wat op de formulieren en de plattegronden met elkaar overeen komt. De plattegronden worden geanalyseerd om te onderzoeken hoe de ruimte wordt gebruikt.

Het tweede deel van de participerende observaties bestaat uit etnografische notities. Dit houdt in dat er notities zijn gemaakt van interessante situaties die zich voordoen in de Leeszaal met betrekking tot het ontstaan van sociaal kapitaal. Bijvoorbeeld: hoe komen verschillende groepen of individuen met elkaar in contact?; Welke groepsactiviteiten vinden er plaats en doen daar ook meerder groepen aan mee?; Hoe komen deze tot stand?; Wie neemt initiatief?

De gesprekken zijn op informele wijze afgenomen. Hierbij is geen gebruik gemaakt van gestructureerde vragenlijsten, maar bieden enkele richtlijnen houvast om de gewenste data te verkrijgen. Deze richtlijnen zijn eerder beschreven in de operationalisering. Vervolgens worden de situaties en gesprekken zo snel mogelijk via een tablet uitgeschreven.

3.4 Data-analyse

Voor het visualiseren en analyseren van het netwerk wordt gebruik gemaakt van het programma 'Gephi'. De observatieformulieren worden in dit programma ingevoerd waarbij elk individu wordt weergegeven met een stip (ook wel een 'node' genoemd). Daarnaast worden de identificatiekenmerken van alle individuen ingevoerd (geslacht, leeftijdscategorie en etniciteit) waar later nog de functie aan is toegevoegd (bezoeker, flexer of gastheer/vrouw). Voor de analyse van het netwerk is gekozen om de onderzoeker weg te laten. De onderzoeker is in de onderzoeksperiode vaker en langer aanwezig geweest dan andere personen waardoor de onderzoeker als belangrijk sleutelfiguur uit de analyse kan komen terwijl dat meer met de rol van onderzoeker te maken heeft dan met de rol van gastvrouw.

Wanneer mensen met elkaar interactie hebben door een activiteit te ondernemen zoals: boeken sorteren, boeken labelen, koffiedrinken of overleggen wordt er een connectie tussen de betrokken personen ingevoerd (ook wel een 'edge' genoemd). Telkens wanneer dezelfde individuen een activiteit ondernemen wordt een connectie sterker en wordt de lijn tussen de individuen dikker. Als alle individuen en hun interacties zijn ingevoerd wordt het netwerk gevisualiseerd en is het klaar om geanalyseerd te worden. Dit gebeurt in het 'overview' venster. In eerste instantie is daar een brei aan stippen en lijnen te zien waar middels 'Forced Atlas 2' druk op wordt uitgevoerd om het netwerk uit elkaar te trekken zodat analyse mogelijk wordt gemaakt.

Vervolgens zijn groepen gedetecteerd middels het commando 'Modularity Class'. Dit commando zorgt voor een groepsindeling op basis van interactiepatronen. Deze groepen representeren het bindende sociale kapitaal van de Leeszaal. Daarna zijn de groepen gefilterd op: geslacht, leeftijdscategorie, etniciteit en functie. Zodoende wordt diversiteit binnen groepen en tussen groepen in beeld gebracht.

Binnen deze groepen kunnen de leiders worden opgespoord door te kijken naar 'Ranking Value/Degree'. Dit geeft de mate van connectiviteit van de personen in de groep aan. De personen met de hoogste connectiviteit binnen de groep worden als leiders aangewezen omdat zij over de meeste connecties beschikken en daardoor centraal staan binnen de groep. De brokers worden gedetecteerd door het commando 'Betweenness centrality' te gebruiken in de totale graaf. Deze maat "Measures how often a node appears on shortest paths between nodes in the network" (<https://gephi.org>, zie ook Brandes, 2001). Hiermee wordt de centraliteit van individuen gemeten, personen die daarop hoog scoren zijn brokers. Om te onderzoeken welke groepen de brokers verbinden wordt het egonetwerk (alle connecties van het individu) onderzocht.

Overbruggend sociaal kapitaal wordt gedetecteerd door analyse van de graaf met het blote oog. Van overbruggend sociaal kapitaal is sprake wanneer er een brug tussen twee verschillende groepen aanwezig is. Er ontstaat een connectie tussen twee individuen op basis van verschillende identificatiekenmerken. De connectie is tot stand gekomen door een gemeenschappelijke activiteit maar er is geen sprake van opname in de groep.

Patronen met betrekking tot het toe-eigen van ruimte worden gevonden door de plattegronden te analyseren. Elk uur zijn de posities van alle aanwezige mensen weergegeven op de plattegrond. Door de plattegronden met elkaar te vergelijken wordt zichtbaar hoe de ruimte wordt gebruikt.

4. Resultaten

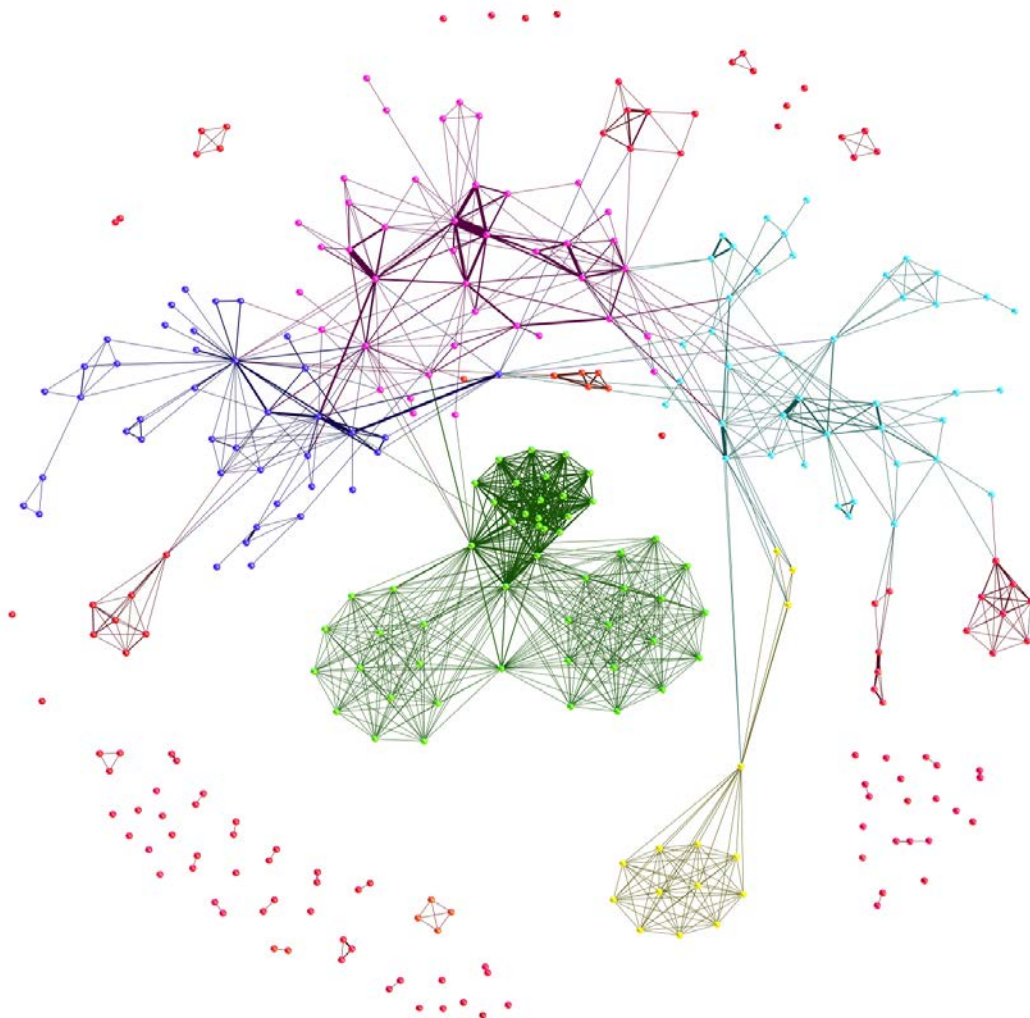
Als eerst wordt besproken hoe en waarom bindend sociaal kapitaal ontstaat en welke functie het leidende type gangmaker daarbij heeft. Vervolgens wordt besproken hoe en waarom overbruggend kapitaal ontstaat welke functie brokers daarbij hebben. Tot slotte wordt aandacht besteed aan het toe-eigenen van ruimte.

4.1 Bindend kapitaal

De graaf bestaat in zijn totaliteit uit 318 personen en 1088 connecties. Figuur 1 is een weergave van de graaf waarbij te zien is uit welke groepen het netwerk van de Leeszaal bestaat. Elke groep heeft zijn eigen kleur.

Tabel 2 geeft een overzicht van diversiteit binnen de groepen wat betreft geslacht, leeftijds categorie, etnische achtergrond en functie.

Figuur 1: De totale graaf waarin zes groepen van elkaar zijn onderscheiden.

	De kindergroep
	De Boekengroep
	De Mondiale groep
	De kinderen en volwassenen groep
	De Satellietgroep
	De Perifere groep

Tabel 2: Overzicht van achtergrond kenmerken per groep.

De groepen en achtergrond kenmerken.	Geslacht (%)	Leeftijdscategorie (%)	Etniciteit (%)	Functie (%)
Mondiale groep	78,1% vrouw	39% 50+	29,3% Suri	68,3% bezoek
	19,5% man	31,7% 31-50	12,2% Chin	26,8% gastvr
	2,4% m/v*	14,6% 7-12	12,2% NL	2,4% flexer
		4,8% 19-30	9,8% Marok	2,4% stagiaire
		4,8% 13-18	9,8% Kaap V	
		2,4% 0-6	7,3% Hin	
		2,4% 31-50+	7,3% Soma	
			4,8% Antil	
			2,4% Div**	
			2,4% St Ma	
		2,4% Turk		
Boekengroep	51,2% vrouw	41,5% 50+	80,5% NL	63,4% bezoek
	41,5% man	34,2% 31-50	7,3% Div**	19,5% gastvr
	7,3% m/v*	17,1% 19-30	7,3% NL-	17,1% flexer
		2,4% 19-50	Indo	
		2,4% 0-6	2,4% Chin	
		2,4% 19-50+	2,4% Fra	
Kindergroep	50% man	81% 7-12	33,3% Suri	100%

	50% vrouw	9,5% 13-18 4,7% 0-6 4,8% 31-50	26,19% Marok 16,7% Turk 7,1% Rus 4,8% Paki 4,8% Egy 2,38% Hin 2,38% NL 2.38% Soma	bezoeker
Kinderen en volwassenengroep	73,3% vrouw 26,7% man	73,3% 19-30 13,3% 0-6 13,33% 31-50	100% NL	100% bezoeker
Satellietgroep	51% man 49% vrouw	98% 50+ 2% 19-30	100% NL	98% bezoek 2% gastvr
Periferiegroep	53,1% vrouw 46,1% man 0,8% m/v*	25% 31-50 23,4% 13-18 21,1% 50+ 13,3% 19-30 11% 7-12 5,5% 0-6 0,78% 19-50+	35,2% NL 15,6% Marok 15,6% Suri 8,6% Turk 4,7% Soma 3,9% Hin 3,1% Indi 2,3% Belg 1,5% Afgh 1,5% Chin 1,5% Suri-NL 1,5% Kaap V 1,5% Dui 1,5% Fra 0,8% Div** 0,8% Eng	95,3% bezoek 3,1% gastvr 1,6% flexer

Geslacht (%) Leeftijdscategorie(%) Etniciteit (%) Functie (%)

*verwijst naar personen die zijn gegroepeerd waardoor de verhouding man/vrouw niet zichtbaar is.

** verwijst naar personen die zijn gegroepeerd waardoor de verhouding in etnische achtergrond niet zichtbaar is.

De *mondiale groep* bestaat voor het grootste deel uit bezoekers, gastvrouwen en -heren en is wat etnische afkomst betreft vrij divers. De gastheren en -vrouwen hebben zich verbonden aan de Leeszaal en zetten zich in voor het belang van de Leeszaal. Gemeenschappelijke delers zijn: passie voor koken, praten met de kinderen en praten over de kinderen. Daarnaast bestaat de groep voor een groot deel uit bezoekers. Dit komt voort uit praatjes maken en theebransjes houden die de gastheren en -vrouwen met de bezoekers hebben.

Vanavond zorgt een clubje dames voor een maaltijd in het kader van de literaire maaltijden welke een aantal donderdagen achter elkaar worden georganiseerd.

Omdat de Leeszaal geen uitgebreide keuken heeft hebben de dames alle voorbereidingen thuis gedaan. In pannen wordt alles naar de Leeszaal gebracht en daar wordt het op mooie schalen gepresenteerd.

Er is een Marokkaanse salade vooraf en roti met kipkerrie als hoofdgerecht.

De dames zijn druk in de weer om alles zorgvuldig te presenteren en te serveren. Een vierde dame zorgt ervoor dat alle deelnemers betalen en ik word nog even snel op pad gestuurd om wat servetten en een Marokkaansbrood te halen. (18-4-2013)

De *boekengroep* bestaat eveneens voornamelijk uit gastheren en -vrouwen en bezoekers. Verder heeft deze groep het grootste aantal flexers. De groep bestaat voornamelijk uit mensen van Nederlandse afkomst met de leeftijdscategorie 50+. De groep richt zich meer op de collectie van de Leeszaal. Boeken sorteren, labelen, uitzoeken maar ook huishoudelijke taken spelen een belangrijke bindende rol.

Riet wilde vandaag eigenlijk om 13.00 uur naar huis gaan maar ze besluit om toch nog even te blijven aangezien er net is begonnen met het toevoegen van meer genres in de collectie. Herhaaldelijk maakt ze aanstalten om 'nu echt naar huis te gaan'.

Uiteindelijk gaat ze pas om 16.00 uur naar huis, wel zeer voldaan want er is een hoop werk verzet.(25-4-2013)

De *kindergroep* bestaat hoofdzakelijk uit kinderen tussen 7 en 12 jaar die de Leeszaal bezoeken. Ze maken graag gebruik van de computers en spelen in de kinderhoek en de openruimte in het midden van de Leeszaal. Hier staan de kinderboeken en kan worden geknutseld en gekleurd. De groep bestaat voor het grootste deel uit mensen van Surinaamse en Marokkaanse afkomst.

Een jongetje van ongeveer acht jaar komt de Leeszaal binnen. Hij heeft een kartonnen doos bij zich waar gepiep uit komt. Er blijkt een geel, donzig kuikentje in de doos te zitten. Niet veel later staan er vijf of zes andere kinderen uit de buurt om hem heen en samen spelen ze met het kuikentje. (9-4-2013)

De kinderen en volwassenengroep bestaat voornamelijk uit jongeren en kinderen. Daarnaast maken een aantal volwassenen deel uit van deze groep. Wat betreft de jongeren werkt vooral computeren bindend en de kinderen spelen met elkaar in de knutselhoek of in de openruimte in het midden van de Leeszaal. De volwassenen in deze groep zijn betrokken met de kinderen omdat het in sommige gevallen om een ouder-kind relatie gaat maar het betreft ook een vergaderclubje met volwassen deelnemers waar één vader bij betrokken is.

De *satellietgroep* is een groep die is te herleiden naar een de literaire maaltijden serie. Op een aantal donderdagavonden zijn literaire lezingen georganiseerd met een maaltijd vooraf. Bindend in dit geval is het eten van de maaltijd en luisteren naar een lezing. De groep bestaat uit één gastheer en de rest zijn bezoekers. Daarnaast zijn bijna alle groepsleden 50 plussers van Nederlandse afkomst. Gastheer Meneer van Rijn organiseert deze literaire maaltijden op een aantal donderdagen. De bezoekers komen hoofdzakelijk uit zijn persoonlijke netwerk. Enkele van deze mensen zijn ook buiten de activiteit op donderdagavond in de Leeszaal en komen daardoor eveneens in verbinding met andere bezoekers en vrijwilligers. Het merendeel komt echter alleen voor de maaltijd en de lezing waardoor een soort satelliet in het netwerk is ontstaan.

De *Periferiegroep* bestaat voornamelijk uit bezoekers met uiteenlopende etnische achtergronden en behorend tot verschillende leeftijdscategorieën. Het gaat hier voornamelijk om mensen die individueel of in kleine groepjes in de Leeszaal werken of studeren. Hierbij vinden zij niet direct verbinding met de andere groepen waardoor ze in de periferie zitten.

Samenvattend zorgt de Leeszaal voor allerlei mogelijkheden om mensen te binden. Dit gebeurt op basis van gemeenschappelijke interesses. Mensen met gemeenschappelijke interesses identificeren zich met elkaar en vormen een groep. Voorbeelden hiervan zijn: gastheer of –vrouwschap, passie voor koken of boeken, of samen spelen. De activiteiten die de groepsleden met elkaar ondernemen zijn gerelateerd aan deze gemeenschappelijke interesses. Voorbeelden hiervan zijn: maaltijden verzorgen voor groepen, nieuw binnen gekomen boeken sorteren en in de kasten zetten of tekenen en knutselen.

Bij het proces van binden spelen verschillende mensen een sleutelrol binnen de groepen. Dit zijn de gangmakers. In het geval van bindend sociaal kapitaal speelt het leidende type gangmakers een prominente rol. Deze rol wordt nu toegelicht.

De leiders staan centraal in de groep en hebben daarbinnen een bindende functie. Daarnaast maken leiders (toekomstige) problemen en spanningen bespreekbaar en hebben zij als zodanig een signalerende rol. Tabel 3 laat zien welke personen in de groep een leidende functie hebben en in bijlage 3 zijn de groepsgrafen met daarin de leiders weergegeven. Hieruit blijkt dat dit niet altijd gastheren of -vrouwen hoeven te zijn.

Tabel 3: Overzicht van de leiders per groep

Overzicht leiders per groep	Persoon
Leiders Mondiale groep	Monique* en Edit
Leiders Boekengroep	Robbert*, Gerda en Riet*
Leiders Kindergroep	Faisal, Bushra, Hamid
Leiders kinderen en volwassenengroep	Joop*
Leiders Satellietgroep	Meneer van Rijn*, Sandra, Hanna
Leiders Periferiegroep	Groepje computerende kinderen

*Een persoon die zowel de rol van leider al van broker aanneemt.

Als eerste wordt de signalerende rol van leiders toegelicht daarna de bindende rol. Leiders signaleren (toekomstige) problemen en spanningen en maken dat bespreekbaar. De leider zorgt er als zodanig voor dat tijdig kan worden ingegrepen waardoor een probleem kan worden voorkomen, opgelost of een spanning kan afnemen. Het leidende type gangmaker komt op voor de groep en draagt daardoor bij aan de groepsvorming. Deze signalerende rol wordt middels de volgende etnografische notitie geïllustreerd:

Meneer van Rijn, Alida en Somaiya zitten aan de lange tafel in de ontvangst. Wanneer Marja binnen komt wordt ze door het drietal aangesproken. De drie vertellen Marja dat het is opgefallen dat het toilet niet altijd fris is wanneer zij 's ochtends de Leeszaal openen. Ze willen graag dat de personen die de avond ervoor afsluiten, het sanitair beter controleren.(25-4-2013)

De tweede rol die leiders kunnen aannemen is een bindende rol. De bindende rol kan worden verklaard doordat leiders bijvoorbeeld individuen betrekken bij hun groep. Deze rol van de leider wordt middels de volgende etnografische notitie geïllustreerd:

Deze middag was er een groep aanwezig waarvoor enkele dames uit de Mondiale groep een lunch hebben verzorgd. De groep is uitgegeten en alles is opgeruimd. Er is nog genoeg over voor de dames en andere gastvrouwen om zelf van te eten. Monique en Cecilia vragen dan altijd de andere gastvrouwen of zij zin hebben om wat te eten. Patricia zegt dat ze niet hoeft, ze heeft al gegeten. Ze komt niet bij het groepje lunchende dames zitten maar gaat verderop zitten. Maar niet lang daarna komt Patricia er toch maar gezellig bij zitten. (25-4-2013)

Samenvattend zorgt het leidende type voor verbindingen binnen een groep en signaleert (toekomstige) problemen en spanningen. Dit doet de leider door mensen bij de groep te betrekken en (toekomstige) problemen en spanningen bespreekbaar te maken. Deze informatie geeft de leider in sommige gevallen door aan een broker. De broker beschikt namelijk over de mogelijkheid om overbruggend sociaal kapitaal in te zetten waardoor informatie kan doorstromen naar een andere groep. In de volgende sectie komt het ontstaan van overbruggend sociaal kapitaal aan bod en welke rol brokers daarbij hebben.

4.2 Overbruggend kapitaal

Er is sprake van overbruggend kapitaal wanneer twee mensen uit twee verschillende groepen met elkaar in verbinding staan. Het gaat dan om relaties tussen groepen welke tot stand zijn gekomen op basis van interacties. Het 'zich in elkaar kunnen verplaatsen' speelt een rol bij het ontstaan van overbruggend kapitaal. Dat komt omdat men het nut van het contact inziet. In bijlage 5 zijn voorbeelden te zien waar in de graaf overbruggend sociaal kapitaal is terug te vinden. In deze sectie zal als eerst worden besproken hoe en waarom overbruggend sociaal kapitaal kan ontstaan en vervolgens komen de brokers aan bod.

Ten eerste ontstaan bruggen omdat de Leeszaal de samenwerking tussen flexers en gastheren en –vrouwen organiseert. Dit is meestal op basis van het rooster (één of twee keer per week) of op basis van toeval en spontaan bezoek. Het gemeenschappelijk zorg dragen voor een plek als de Leeszaal betekent dat deze mensen met elkaar in contact komen.

Ten tweede ontstaan bruggen omdat de sommige situaties daar om vragen. Dat is terug te zien in de ad hoc afspraken die worden gemaakt en informatie die wordt doorgegeven.

Wanneer ik om 13.00 uur de Leeszaal binnenloop ga ik even bij Edit zitten in de ontvangst. We maken een praatje en Alida loopt voorbij. “Oh, jullie zijn er wel” zegt ze verbaasd. Ze zat op ons te wachten bij de bar omdat ze dacht dat wij er niet waren. Na een paar minuten besloot ze om maar naar huis te gaan. Ze zegt dat we ons in het vervolg moeten melden.(16-5-2013)

Uit dit voorbeeld blijkt dat niet iedereen op de hoogte is van bepaalde afspraken en dat het ontwikkelen van overbruggend kapitaal ervoor kan zorgen dat de informatie wordt doorgegeven. Er moet dan een brug gemaakt worden om de informatie over te dragen.

Ten derde ontstaat overbruggend kapitaal in veel gevallen spontaan, met name bij bezoekers. Voorbeelden hiervan zijn: elkaar helpen met niet werkende computers, wifi, het zoeken naar een bepaald boek, vaardigheden uitwisselen.

Een Somalische mevrouw zit achter één van de computers. Met een koptelefoon op luistert ze naar Nederlandse lessen via een youtube kanaal. Het volgen van de lessen zet haar ertoe dat ze woorden in het Nederlands moet nazeggen. De jongetjes op de computer naast haar merken op dat haar uitspraak niet altijd correct is en spontaan beginnen de jongetjes haar te helpen met de juiste uitspraak en ontstaat er een conversatie over hoe en waarom sommige woorden een specifieke uitspraak hebben.(16-5-2013)

Samenvattend ontstaat overbruggend sociaal kapitaal omdat de Leeszaal de samenwerking tussen verschillende mensen organiseert. Hierdoor komen mensen uit verschillende groepen met elkaar in contact. Overbruggend kapitaal kan ook ontstaan omdat de situatie erom vraagt, bijvoorbeeld zodat informatie kan worden overgedragen naar de juiste personen. Bruggen kunnen ook spontaan tot stand komen doordat gebruikers van de ruimte elkaar bijvoorbeeld helpen of informatie overdragen. Hierdoor komen mensen in contact met elkaar en kunnen zich beter in elkaar verplaatsen. De Leeszaal zorgt er dus niet alleen voor dat mensen met elkaar kunnen binden en groepen vormen maar ook dat er tussen die groepen overbruggend sociaal kapitaal ontstaat. In het geval van overbruggend sociaal kapitaal gaat het om de connecties die tussen verschillende groepen of mensen ontstaan. Dit kan worden verklaard omdat verschillende mensen en groepen met elkaar gebruik maken van dezelfde ruimte en hierbij kunnen zij elkaar gebruiken. Bijvoorbeeld, wanneer een ZZP'er met zijn laptop aan het werk is, straalt hij non-verbaal uit dat hij misschien wel weet hoe wifi werkt. Wanneer er iemand anders voor het eerst binnenkomt en ook wil werken met zijn laptop, is de kans groot

dat hij de ZZP'er vraagt of hij weet hoe wifi werkt. De Leeszaal is daarom niet enkel een ruimte waarvan gebruikt kan worden gemaakt. In die ruimte bevinden zich ook andere mensen waarvan gebruik kan worden gemaakt of die informatie kunnen doorgeven. Hierdoor kan overbruggend sociaal kapitaal ontstaan.

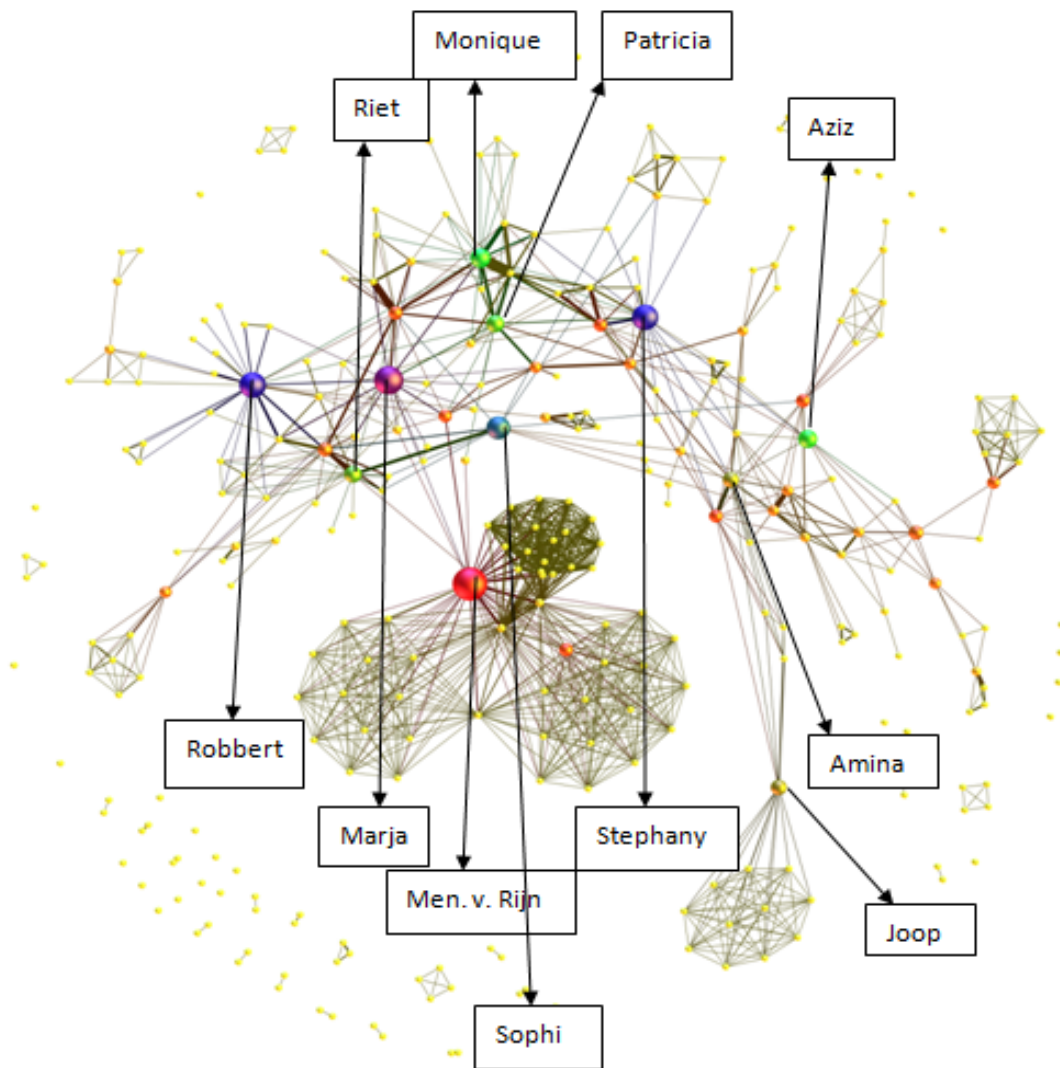
Brokers verbinden groepen. In tabel 4 is te zien welke personen de rol van de broker vervullen in het netwerk van de Leeszaal. In figuur 4 is te zien welke positie de brokers in de graaf aannemen. Hierbij is de omvang en de kleur van de punt een indicator is voor de mate van brokerage waarover de persoon beschikt. De kleuren lopen van rood (veel brokerage en grote punt) naar paars, blauw, groen, oranje en geel (weinig brokerage en kleine punt). Uit deze tabel blijkt dat ook bij de brokers die niet zuiver gastheren of -vrouwen hoeven te zijn.

Tabel 4: Overzicht van de brokers.

Overzicht brokers	Persoon
Brokers	Robbert*, Marja, Meneer van Rijn*, Sophi, Stephany, Amina, Joop*, Aziz, Patricia, Monique*, Riet*

*Een persoon die zowel de rol van leider als van broker aanneemt.

Figuur 2: De totale graaf met daarin de brokers weergegeven³.

Ten eerste laten brokers een bemiddelend patroon zien waarmee groepen met elkaar in verbinding worden gebracht. Zo komt bijvoorbeeld Marja als broker uit de analyse. De rol van broker wordt haar in sommige situaties opgelegd en in sommige situaties wordt de rol zelf aangenomen. De volgende etnografische notitie illustreert dat Ton Marja als broker inzet om informatie door te geven. De informatieoverdracht zorgt ervoor dat Marja bemiddelt tussen Ton en de andere gastheren en –vrouwen die aanwezig zijn in de Leeszaal:

Ton komt vandaag niet. Hij heeft net afgebeld bij Marja. Marja komt vervolgens even langs bij de Leeszaal om dit bericht aan de gastheren en –vrouwen door te geven. (21-5-2013)

³ Voor de egonetwerken van de brokers, zie bijlage 4.

De Leeszaal heeft geen telefoon dus moest Ton iemand als broker inzetten om de informatie door te geven. In dit geval werd de rol van de broker aan Marja opgelegd.

Ten tweede blijkt dat brokers deze rol in andere situaties zelf aannemen. Het volgende voorbeeld laat zien dat Marja een oplossing zoekt voor een spanning die is ontstaan, in dit geval neemt ze de rol van de broker zelf aan:

Gastheer Hans liep een paar keer tegen het probleem aan dat er soms gastheren of – vrouwen te laat arriveren bij de Leeszaal om hem af te lossen. Hierdoor loop zijn eigen planning soms in de knoei. Hans vindt dit een beetje vervelend en was naar Marja toegegaan. Zij heeft de situatie opgelost door met Hans te praten en een oplossing te zoeken. Na het gesprek had Marja nog wel het idee dat het niet helemaal lekker zat, ze komt er binnenkort nog wel een keer op terug om te kijken hoe het gaat.(24-5-2013)

Marja neemt in deze situatie de rol van de broker op zich en bemiddelt tussen de gastheer en zijn emotie. Ze zorgt ervoor dat het negatieve gevoel bij Hans bespreekbaar wordt en kan worden opgelost. Zodoende behoudt de gastheer zijn motivatie om zich te blijven inzetten voor de Leeszaal. Verder blijkt dat brokers soms ook leiders kunnen zijn (zie overlap in tabel 4).

Samenvattend heeft het tweede type gangmaker, de broker een bemiddelende rol tussen personen en groepen. Dit doet hij door informatie verder door te geven of naar oplossingen te zoeken. Op deze manier worden personen of groepen bij het netwerk betrokken. De rol van de broker kan worden opgelegd of zelf aangenomen.

Verder hoeft een individu niet zuiver een leider of een broker te zijn. Een individu kan zowel de rol van de leider als die van de broker aannemen.

4.3 Invloed van de ruimte

In deze sectie wordt het toe-eigenen van ruimte besproken en welke invloed dat heeft op het ontwikkelen van sociaal kapitaal. Hierbij wordt gezocht naar patronen middels de plattegronden en etnografische notities.

Mensen die een activiteit met elkaar ondernemen en daardoor groepen vormen eigenen zich in de meeste gevallen ruimte toe. Mensen gebruiken dan de ruimte die ze nodig hebben om met elkaar te binden.

Dit toe eigenen van ruimte kan op twee manieren plaats vinden; enerzijds er kan letterlijk ruimte in beslag worden genomen. Op deze manier creëert een groep een parochiale-

of privésfeer waarin zij met elkaar een activiteit ondernemen. De volgende notitie illustreert dat een groep ruimte in beslag neemt om met elkaar te kunnen binden:

Vandaag is er een groep in de Leeszaal afkomstig uit verschillende woningcorporaties. Het zijn communicatiemedewerkers die een soort workshop krijgen. Ter voorbereiding op de workshop wordt een stuk ruimte van de Leeszaal toegeëigend door het gordijn tussen de filmruimte en de open vlakte in het midden te sluiten. De workshop zal achter gesloten gordijnen plaatsvinden. (23-5-2013)

Op deze manier creëert de groep collega's een eigen sfeer met elkaar door ruimte toe te eigenen waarbij mensen van buiten de groep zich moeilijk in de toe geëigende ruimte kunnen mengen. In dit geval is de gecreëerde sfeer parochiaal omdat het een groep collega's betreft. De groep heeft dit zo afgesproken met de Leeszaal waardoor deze situatie niet raar of ongewenst is maar juist een middel om de groep te laten binden.

Anderzijds kan het toe-eigenen van ruimte ook op een iets subtielere manier worden waargenomen. Het gaat daarbij niet per se om letterlijke ruimte die in beslag wordt genomen en waar een ander niet meer in kan, maar er ontstaat wel een privésfeer in de publieke sfeer. De volgende notitie illustreert deze situatie:

Twee gastvrouwen zijn met elkaar bezig om de boeken van de ene boekenkast te verplaatsen naar de andere boekenkast. Hierbij praten ze in een andere taal, één van de twee dames heeft nog moeite met het spreken van de Nederlandse taal. (22-3-2013)

Deze twee dames eigenen ruimte toe. Door te praten in een andere taal creëren de dames een privésfeer waar iemand die hun taal niet beheerst zich moeilijk in kan mengen. Voor de twee dames maakt het de samenwerking makkelijker waardoor zij met elkaar kunnen binden in een privésfeer omdat één van de twee de Nederlandse taal nog niet zo goed beheerst.

Het toe-eigenen van ruimte kan negatief worden wanneer een groep een zodanige hoeveelheid ruimte toe-eigent dat andere groepen daar hinder van ondervinden. De groep die te veel ruimte toe-eigent hindert dan de andere groep(en). De norm met betrekking tot de hoeveelheid ruimte die 'mag' worden toegeëigend wordt overschreden.

De groep die de normen overschrijdt zal in eerste instantie op zijn gedrag worden aangesproken (meestal door de aanwezige gastheren of -vrouwen). Wanneer dit niet voldoende effectief blijkt kan het gedrag van de overschrijdende groep tot uitsluiting leiden.

Vanmiddag is er een groepje kinderen aanwezig. Ze zijn een beetje rumoerig: rennen, gillen, ze zitten elkaar achterna, hard praten en hard lachen. Gastvrouw Carolien heeft het groepje al een aantal keer tot de orde groepen door te vragen of het wat zachter kan, het is een leeszaal, die is immers om in te lezen. Op een zeker moment trekken de kinderen het gordijn tussen de filmruimte en de openvlakte dicht en trekken zich terug achter het gordijn waar het rennen en gillen verder gaat. Dit is de druppel, Carolien stuurt de kinderen de Leeszaal uit. (21-5-2013)

De kinderen hebben zich te veel ruimte toegeëigend. Door het gordijn te sluiten nemen ze te veel ruimte in beslag en creëren ze een ongewenste privésfeer. Een aantal waarschuwingen gingen daaraan vooraf, maar het gordijn sluiten ging te ver en had tot gevolg dat de kinderen werden verzocht de Leeszaal te verlaten. De exacte norm met betrekking tot de maximale toe-eigening van ruimte lijkt te verschillen met de samenstelling van de aanwezigen in de Leeszaal. Sommige groepen lijken andere normen te hanteren dan andere groepen. Hier hebben onder andere gastheren en -vrouwen invloed op, zij kunnen optreden om de toegeëigende ruimte te beperken en ervoor te zorgen dat anderen zich kunnen blijven mengen in de ruimte.

Er zitten twee jongetjes in een hoekje van de Leeszaal, ze kijken af en toe naar de computers die allemaal bezet zijn. Gastvrouw Carolien merkt dit op zegt dat de jongetjes het mogen aangeven wanneer ze ook willen computeren. Ja, de jongetjes willen ook computeren. Carolien zorgt dat de jongetjes ook straks op de computer kunnen. (9-4-2013)

Op basis van de plattegronden worden ook enkele patronen zichtbaar. Zo blijkt de indeling van de Leeszaal over het algemeen gebruikt te worden zoals hij is bedoeld. Opvallend is wel dat de lange tafels in het ontvangst vaker gebruikt worden door mensen die individueel een activiteit uitvoeren en de ronde tafels worden vaker gebruikt voor groepsactiviteiten. Tabel 5 laat zien hoe vaak de tafels bezet zijn door groepen of door individuen.

Tabel 5: aan de hand van de plattegronden en schematische observaties is geteld hoe frequent groepsactiviteiten en individuele activiteiten plaats vinden aan een ronde tafels en aan langwerpige tafels.

Aantal individuele- en groepsactiviteiten aan	Aantal keer waargenomen: individuele activiteit	Aantal keer waargenomen: groepsactiviteit
--	---	---

ronde of langwerpige tafels.

Ronde tafels	55	71
Langwerpige tafels	73	56

Samenvattend kan gesteld worden dat het toe-eigenen van ruimte ervoor zorgt dat mensen met elkaar binden. Dit komt omdat in de toegeëigende ruimte activiteiten plaatsvinden waar mensen met elkaar interactie hebben. Deze ruimte kan zichtbaar worden afgebakend (bijvoorbeeld door een gordijn te sluiten) maar kan ook op subtieler worden toegeëigend wanneer het bijvoorbeeld gaat om gespreksruimte. Als een groep te veel ruimte toe-eigent loopt de groep het risico te worden uitgesloten. Dit kan worden verklaard omdat het toe-eigenen van teveel ruimte spanningen met zich meebrengt, anderen vinden het niet prettig dat zij zich niet meer in de ruimte kunnen begeven. Brokers kunnen helpen om die spanning op te lossen. Hoever het toe-eigenen precies kan gaan voordat er spanning ontstaat verschilt per groep omdat verschillende groepen verschillende normen hanteren. Wanneer de spanning moeilijk kan worden opgelost kan dat in een uiterst geval leiden tot uitsluiting van een groep.

De indeling van de ruimte lijkt mensen te positioneren op een voor hun doel geschikte plek. Zo spelen de kinderen vaak in de kinderhoek en de open ruimte in het midden, kletsende en overleggende groepen gebruiken vaker de rode tafels en individueel studerende, lezende of werkende mensen gebruiken vaker de langwerpige tafels.

5. Conclusie

Het netwerk van de Leeszaal bestaat uit mensen met verschillende achtergronden en kenmerken; verschillen in etnische afkomst, leeftijdscategorieën en gebruikersdoeleinden. Deze diversiteit aan mensen komt bij elkaar in de Leeszaal, maakt gebruik van de ruimte en met elkaar wordt ook zorg gedragen voor het beheer van de plek. De vraag die in dit onderzoek wordt beantwoord is hoe en waarom sociaal kapitaal kan ontstaan in de Leeszaal.

Volgens Small (2009) zorgen organisaties waar mensen geroutineerd aanwezig zijn voor de mogelijkheid dat mensen met elkaar in contact komen. Hierbij is identificatie en herhaalde interactie onderdeel van het ontstaan van bindend sociaal kapitaal (Putnam, 2000). Uit de studie in de Leeszaal blijkt dat de Leeszaal de samenwerking van haar deelnemers tot op zekere hoogte organiseert. Daarnaast blijken mensen zich met elkaar te identificeren wanneer zij gemeenschappelijke interesses bij elkaar ontdekken. Dit kan van alles zijn: om een maatschappelijke bijdrage te leveren in de vorm van vrijwilligers werk, om er te spelen of om een mooie boekencollectie te onderhouden. Mensen met gelijksoortige voorkeuren vinden elkaar, identificeren zich met elkaar waardoor bindend sociaal kapitaal ontstaat. Een diversiteit aan betrokkenen en een diversiteit aan mogelijkheden zorgt ervoor dat iedereen op zijn manier een bijdrage levert of gebruik maakt van de Leeszaal.

Het toe-eigenen van ruimte speelt ook een bindende rol in het ontstaan van sociaal kapitaal. Dit kan worden verklaard omdat het toe-eigenen van ruimte, ruimte creëert voor mensen om met elkaar te binden. Het ontstaan van een parochiale- of privésfeer in de publieke sfeer bindt de mensen die deze sfeer met elkaar creëren. Dit gaat echter alleen op wanneer men zich houdt aan de geaccepteerde hoeveelheid ruimte. Wanneer mensen deze geaccepteerde hoeveelheid overschrijden lopen zij het risico te worden uitgesloten. Echter, een broker kan er dan voor zorgen dat de ontstane spanning afneemt door te bemiddelen tussen de groepen die last van elkaar hebben. Binnen de groepen richten de leiders zich op en signalering van eventuele problemen en blijkt dat een leider mensen bij een groep betreft.

Doordat verschillende mensen en groepen samen gebruik maken van de ruimte kunnen bruggen ontstaan. Dit kan worden verklaard omdat informatie wordt overgedragen over hoe de ruimte kan worden gebruikt en welke afspraken gelden. Aanwezigheid van verschillende individuen en groepen in dezelfde ruimte maakt dat men zich in elkaar probeert te verplaatsen. Dit uit zich middels mensen die elkaar helpen of kennis en vaardigheden uitwisselen. De broker is onderdeel van dit proces. Brokers bemiddelen tussen personen of groepen wanneer er spanningen of problemen zijn gesignaleerd. Iemand hoeft daarbij niet

zuiver een broker of leider te zijn maar kan beide rollen aannemen. In sommige situaties treedt de persoon op als broker en soms als leider. De rol van leider of broker kan aan iemand worden opgelegd of zelf worden aangenomen juist omdat iemand veel connecties binnen de groep heeft of tussen groepen staat.

Wanneer deze patronen naar een hoger niveau worden getild, zoals zelforganisatie op stedelijk niveau, blijkt dat het toe-eigenen van een multifunctionele ruimte helpt om een diversiteit aan mensen met elkaar te laten samenwerken. Het toe-eigenen van ruimte creëert mogelijkheden voor interactie waardoor mensen zich met elkaar kunnen identificeren en gemeenschappelijke interesses bij elkaar ontdekken. Wanneer er in die ruimte verschillende mogelijkheden zijn zorgt dat ervoor dat mensen op basis van hun eigen voorkeur een steentje kunnen bijdragen aan het grotere geheel.

Doordat de ruimte wordt gebruikt door verschillende individuen en groepen kunnen mensen met elkaar in contact komen. Eén ding hebben de gebruikers van de plek immers met elkaar gemeen: ze zijn alle gebruikers van de plek. Dit contact kan spontaan tot stand komen. Maar contact kan ook tot stand komen omdat mensen elkaar helpen, men gebruikt dan elkaar. Leaders en brokers zijn de schakels die groepen vormen, groepen verbinden, signaleren en bemiddelen. Zodoende beschikken zij over bindingskracht.

6. Referenties

- Brandes, U. (2001). A faster algorithm for betweenness centrality, In: *Journal of Mathematical Sociology*, (25),163-177.
- Bowen, G.A. (2006). Grounded theory and sensitizing concepts. In: *International Journal of Qualitative Methods*. 5 (3), 1-9.
- COS. (2012). Sociale Index Oude Westen. Verkregen op 26 maart 2013 via: <http://www.cos.nl/sigt/>
- Eijk, G. van. (2010). *Unequal Networks, Spatial segregation, relationships and inequality in the city*. Amsterdam: IOS Press BV.
- Fortuin, K. & van der Graaf, P. (2006). *De stad verhaalt van de stad. Rotterdamse locale identiteit en cultuur als hulpbron*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut
- Gephi (2013). *Betweenness centrality*. Verkregen op 30 juni 2013, via: <https://gephi.org/>
- Komter, A.E., Burgers, J.P.L. en Engbersen, G. (2000). *Het cement van de samenleving: een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam University Press
- Leeszaal Rotterdam West. (2013). Verkregen op 4 maart, 2013, via: <http://www.leeszaalrotterdamwest.nl/over-de-leeszaal/>
- Lofland, L. (1973). The problematic world of strangers. In L. Lofland (eds.), *A World of Strangers. Order and Action in Urban Public Space*, (p. 3-34). New York: Basic Books.
- Lofland, L. (1989). Private lifestyles, changing neighbourhoods and public life: a problem in organized complexity. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 80, 89-96.
- Lofland, L. (1998). *The public realm. Exploring the city's quintessential social territory*. New York: De Gruyter.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Rotterdam Straatinfo. (2009). Buurtgegevens Oude Westen Gemeente Rotterdam. Verkregen op 26-3-2013 via: <http://rotterdam.straatinfo.nl/buurtgegevens/Oude+Westen+-+Gemeente+Rotterdam/>

Small, M. L. (2009). *Unanticipated gains: origins of network inequality in everyday life*. New York: Oxford University Press

Soenen, R. (2002). Een nieuwe sound op de jukebox. In (eds.) Timmerman, C., Hermans, P., Hoorneart, J. *Allochtone jongeren in het onderwijs: een multidisciplinair perspectief* (p.43-68). Antwerpen – Apeldoorn: Garant.

Summeren, A. van. (2012). *De Bindende Factor. Een studie naar sociale netwerken binnen een continue toegankelijke publieke ruimte*. Masterthesis Sociologie, Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Uitermark, J. & Duyvendak, J-W. (2006). *Ruimte maken voor straatburgerschap. Mensen maken de stad als assertief sociaal beleid*. Rotterdam: Projectgroep Sociale Integratie, Gemeente Rotterdam

Van der Zwaard, J. (2004). Zoek de verbanden! Sociaal kapitaal als basis voor sociaal beleid. *In: Aannemen of waarnemen? Een dynamische kijk op sociaal kapitaal*. Noord Brabant: PON Instituut

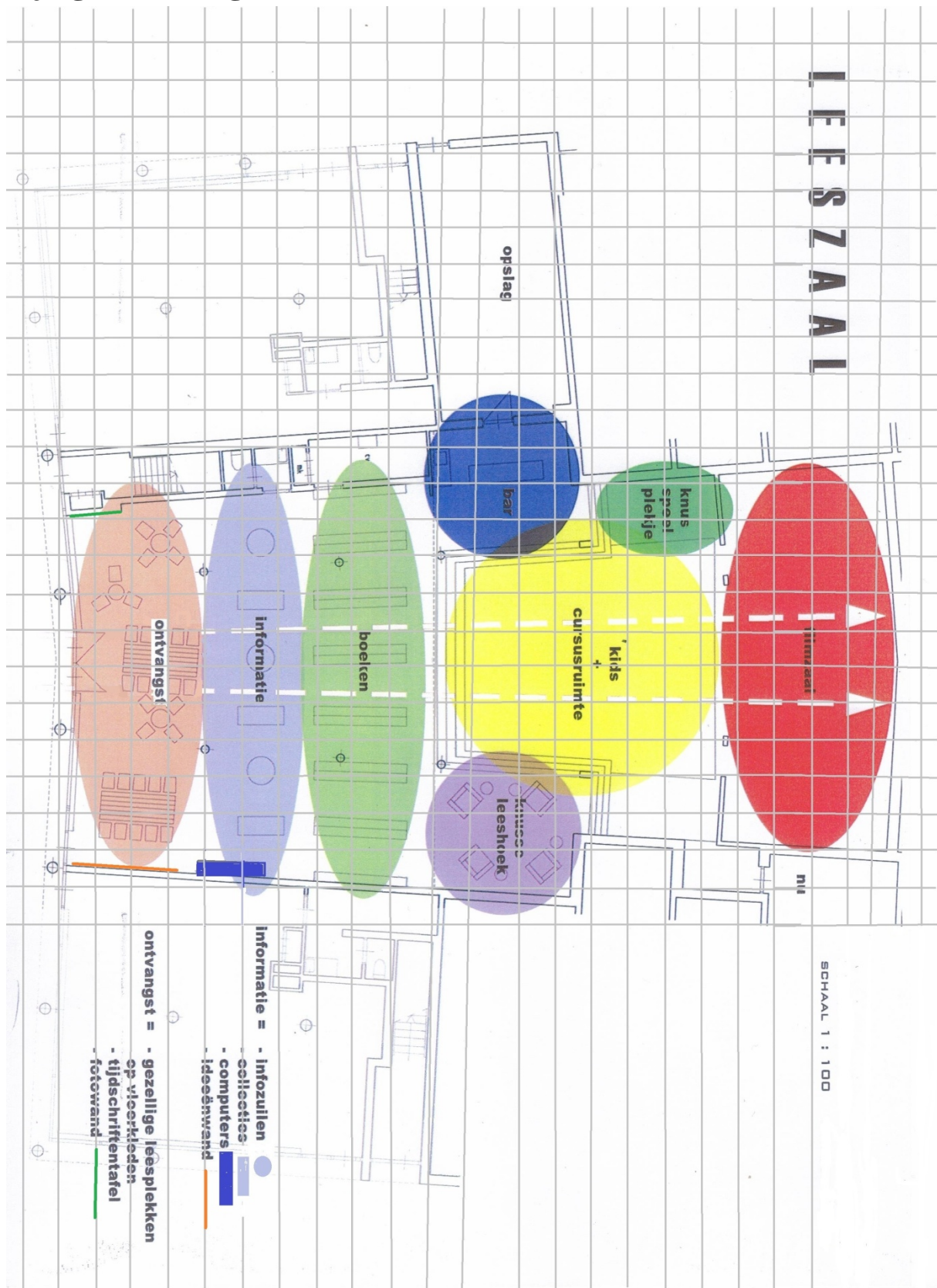
Bijlage 1: Observatie formulier

Locatie : Leeszaal	
Datum :	
Tijd :	
Waarnemer : Ellen Krabbenborg	
Professional :	

Tijd	groep nummer	leeftijd
	persoon nummer	
E		aandacht
V		
C		
0 - 6		
7 - 12		
13 - 18		
19 - 30		
31 - 50		emotioneel
50+		
aanmerkingen		

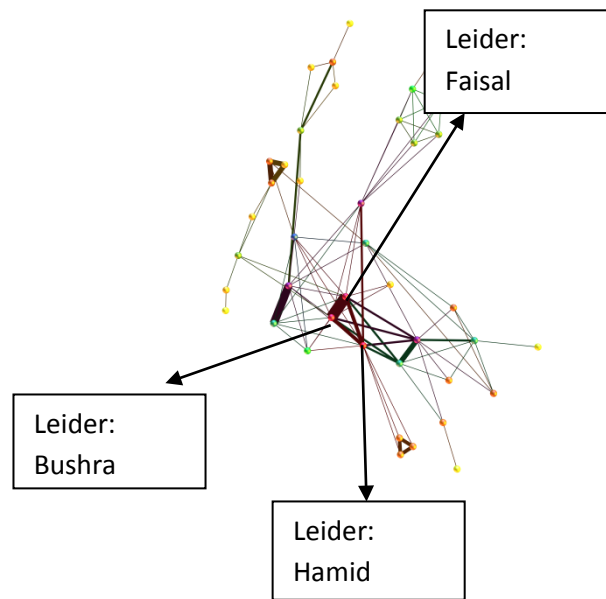
Bron: 'De Bindende factor' Anne van Summeren (2012)

Bijlage 2: Plattegrond Leeszaal

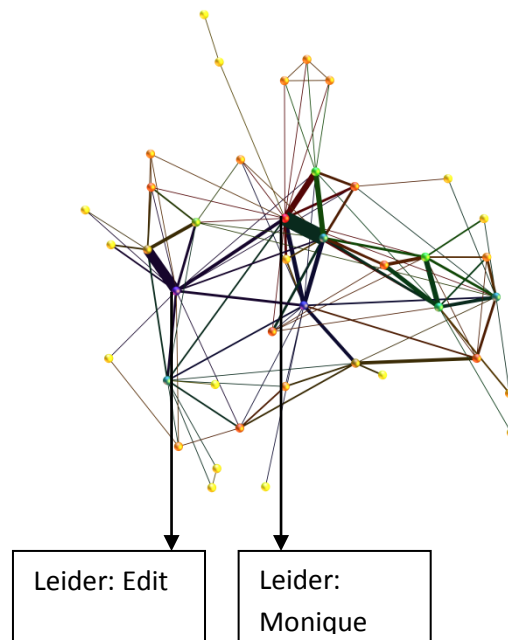

Bron: De Leeszaal

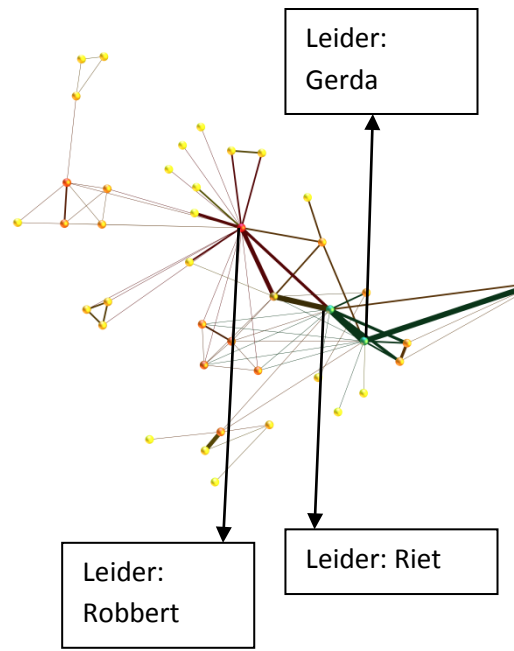
Bijlage 3: De leiders

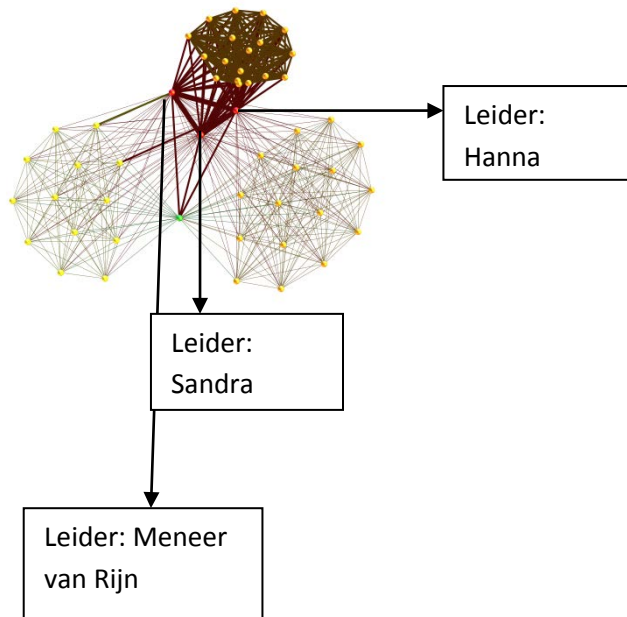
Figuur 3: De leiders van de Kindergroep

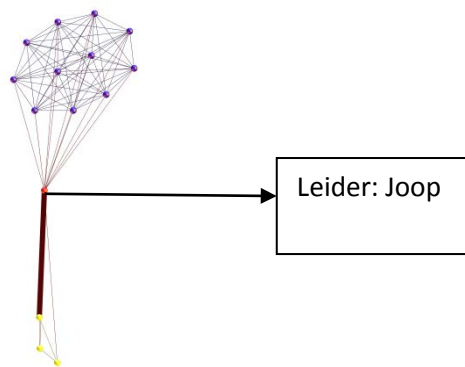
Figuur 4: Leiders van de mondiale groep.

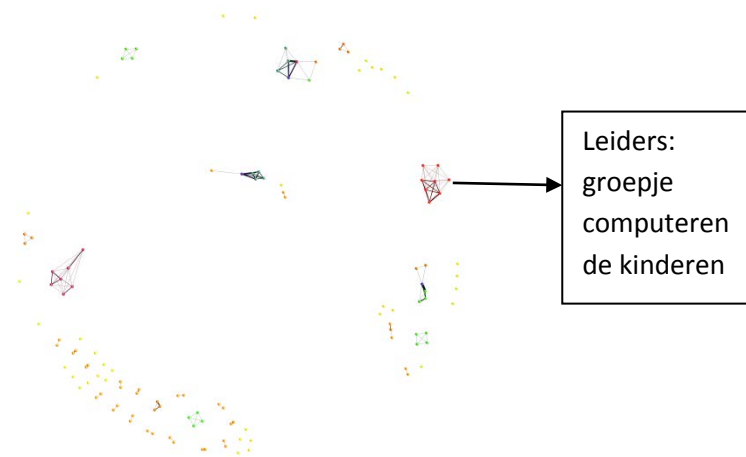
Figuur 5: De leiders van de boekengroep.

Figuur 6: De leiders van de satellietgroep.

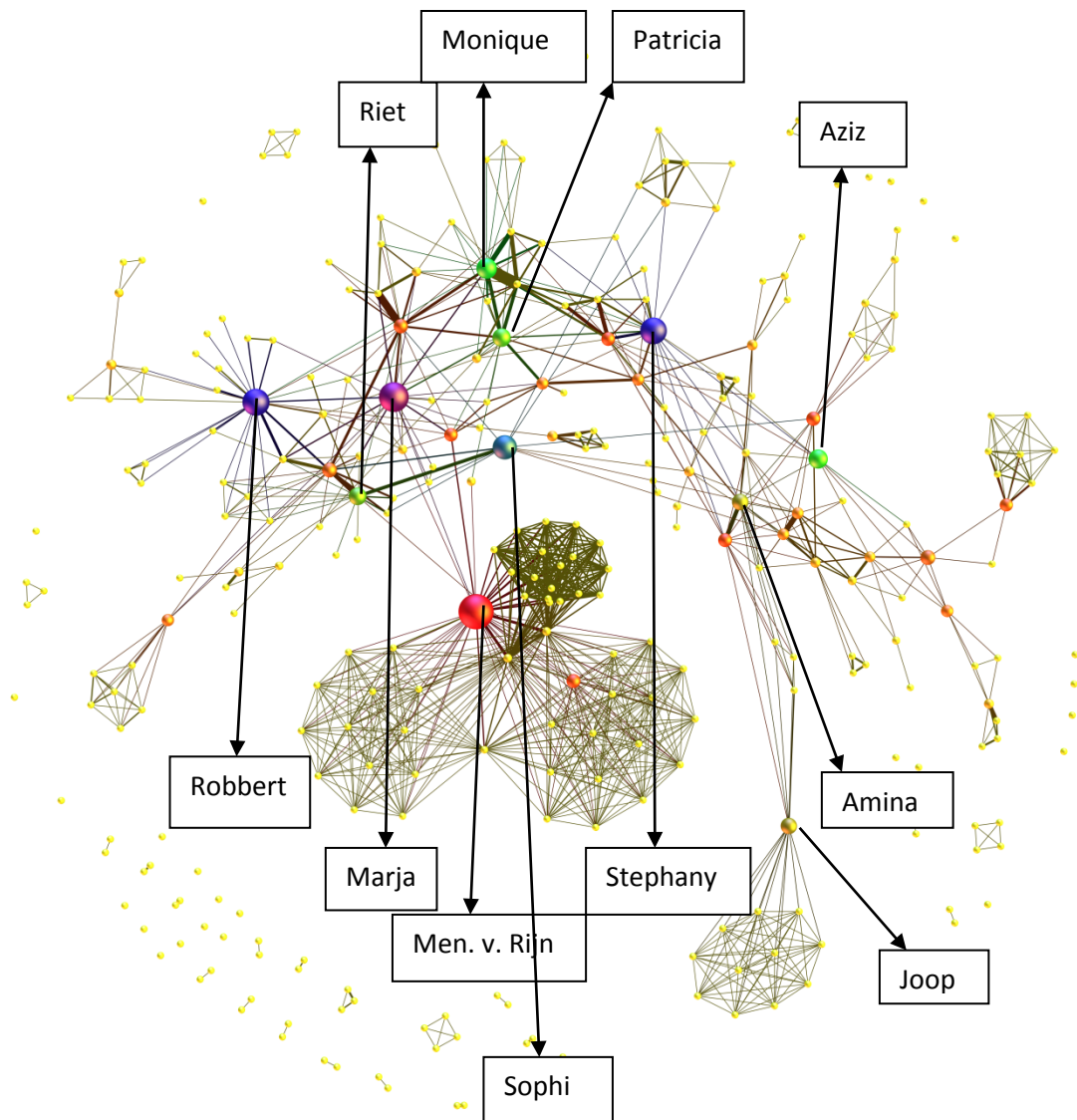

Figuur 7: De leider van de kinderen en volwassenengroep.

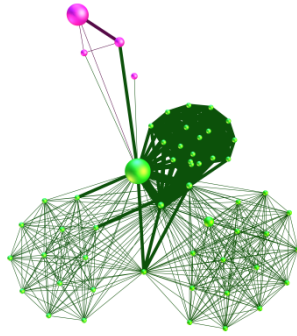

Figuur 8: De leiders uit de periferiegroep.

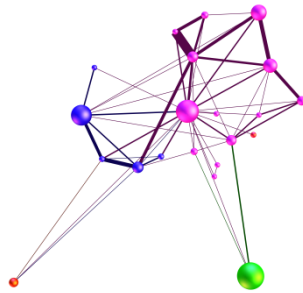
Bijlage 4: De brokers

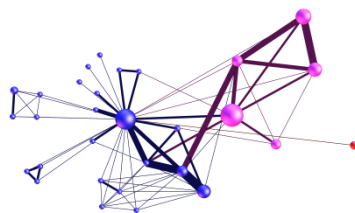
Figuur 9: De brokers aangegeven in de totale graaf

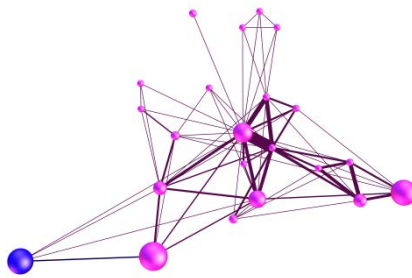
Figuur 10: Ego netwerk persoon Meneer van Rijn, verbinding tussen satelliet en mondiale groep

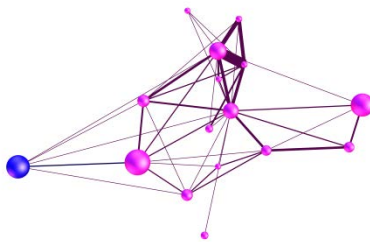
Figuur 11: Egonetwerk Marja, verbinding tussen satelliet, boekengroep, perifere groep en mondiale groep.

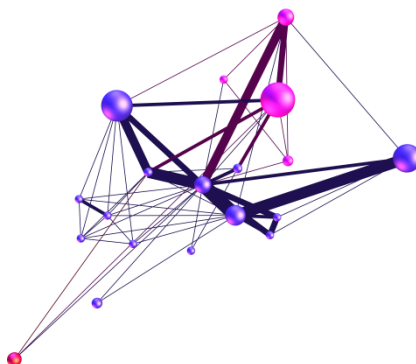
Figuur 12: Egonetwerk Robbert, verbinding tussen boekengroep, mondiale groep en periferiegroep.

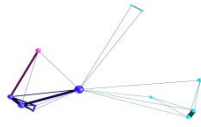
Figuur 13: Egonetwerk Monique verbinding tussen mondiale groep en boekengroep.

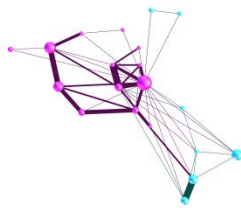
Figuur 14: Egonetwerk Patricia, verbinding tussen mondiale groep en boekengroep.

Figuur 15: Egonetwerk Riet, verbinding mondiale groep, boekengroep en periferiegroep.

Figuur 16: Egonetwerk Sophi, verbinding boekengroep met kindergroep en mondiale groep.

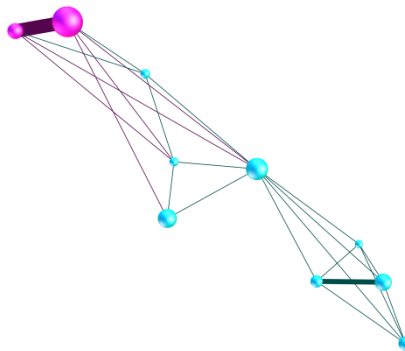
Figuur 17: Egonetwerk Stephany, verbinding tussen mondiale groep en kindergroep.

Figuur 18: Egonetwerk Amina, verbinding tussen kindergroep, mondiale groep en de kinderen en volwassenengroep.

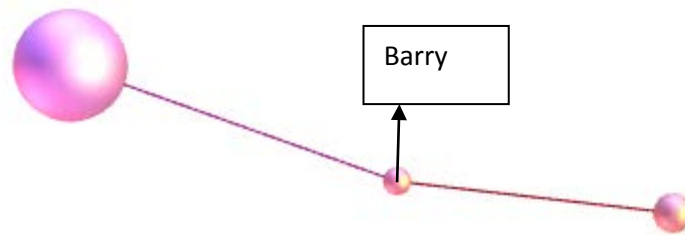

Figuur 19: Egonetwerk Joop, verbinding tussen kindergroep en kinderen en volwassenen groep.

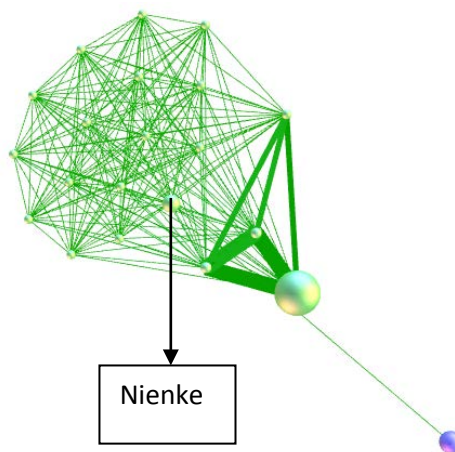

Figuur 20: Egonetwerk Aziz, verbinding tussen kindergroep en mondiale groep.

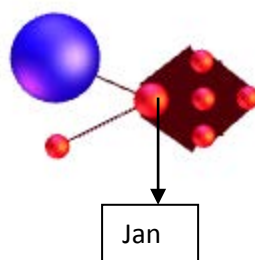
Bijlage 5: Overbruggend sociaal kapitaal

Figuur 21: Overbruggend sociaal kapitaal: Barry is de brug tussen de mondiale groep en de periferiegroep.

Figuur 22: Overbruggend sociaal kapitaal: Nienke is de brug tussen de satellietgroep en de boekengroep.

Figuur 23: Overbruggend sociaal kapitaal: Jan is de brug tussen de boekengroep en een deel van de periferiegroep.